

УДК 81'42:82-1

«...Я ЗАВЖДИ ВІДЧУВАВ СЕБЕ ПОЕТОМ»

стаття-рецензія на монографію: Мойсієнко, А. (2018). *Текст як мистецька даність. Проблеми поетичної мови*. Харків : Вид-во Іванченка І. С.

Леся ГЛИВІНСЬКА,

кандидат філологічних наук, доцент; доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів; Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна, Київ) lesia.logos@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9244-6100>

Статтю подано до редколегії / The article is submitted to the editorial board: 25.10.2020.

Статтю опубліковано / The article is published: 22.02.2021.

У статті-рецензії здійснено критичний аналіз монографії з поетологічної проблематики. Автора книги – відомого лінгвіста і письменника – укротре цікавить естетична комунікація, її загальнофілологічний контекст – мово-, літературо-, перекладознавчий.

Три розділи своєї праці митець-дослідник присвячує питанням мовобуття. Основу вже апробованої наукової концепції становлять ідеї про світ як особливий текст, про багатомірність поетики, про динамічну сутність образу й цілісної художньої системи. У прикладному аспекті увагу вченого привертають зразки екстравагантної словесності, наприклад шахопоезія, а також творча лабораторія сильних мовних особистостей, їхні мистецькі експерименти, новаторство.

Ключові слова: текст; поетика; поетична функція; образ; художня система; стиль; жанр.

«...I HAVE ALWAYS FELT LIKE A POET»

article-review of the monograph: Moisienko, (2018). A. *Text as an artistic fact. Problems of poetic language*. Kharkiv: Ivanchenko IS Publishing House.

Lesia HLYVINSKA

PhD in Philology, associate professor; associate professor, Department of foreign languages for natural sciences faculties, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv) lesia.logos@gmail.com

The review article provides a critical analysis of Anatolii Moisiienko's monograph "Text as an artistic givenness. Problems of poetic language". The famous linguist and writer is once again interested in aesthetic communication, its general philological context – language, literary, translation studies.

The artist-researcher devotes three sections of his book to the issues of language being. The basis of the already tested scientific concept is built of the ideas about the world as a special text, about the multidimensional nature of poetics, about the dynamic essence of the image and an integral artistic system. In the applied aspect, the scientist's attention is drawn to samples of extravagant literature, such as chess poetry, as well as, in general, the creative laboratory of strong language personalities, their artistic experiments, and innovation.

The author of the reviewed monograph consistently proves the idea that the technique of poetic creation is important in the work of both the artist of the word, the scientist, and the publicist. All of them work with the facts of a language for which the poetic function is characteristic a priori. The intention for an emotional and aesthetic worldview is laid down in all styles and genres. Artistic tasks are presented to each author; however, they are implemented in different ways, in special techniques of aestheticization – as national, compositional, or linguistic – figurative specifics. The text is interesting for the scientist as a process, in the embodiment of "movement – development – modification".

The poetological approach draws attention to the fact that any segment of the textual structure is potentially significant for understanding the work as a whole, as a system. In fact, we are talking about syncretic (universal) linguopoetics.

Keywords: text; poetics; poetic function; image; artistic system; style; genre.

Мова як світ світів незмінно надихає Анатолія Мойсієнка. Рецензована книга вийшла друком у ювілейний для автора рік. А тому напевно, що її тематика є знаковою для відомого вченого і письменника. Науково-мистецьку думку вкотре закарбовано у слові, щоб унаочнити сутність натхнених розмислів і якнайприродніше втілити результати синкретичного пошуку.

Нове видання – для тих, кого цікавить естетична комунікація; чію увагу привертає поетика, її загальнофілологічний контекст – мово-, літературо-, перекладознавчий. Як і завжди, А. Мойсієнко нагадує, що поезія цінна як стан душі, і запрошує плекати творчість, якою б вона не була – художня чи наукова.

Три розділи своєї книги митець-дослідник присвячує питанням мовобуття. Основу вже апробованої наукової концепції становлять ідеї про світ як особливий текст, про багатовимірність поетики, про динамічну сутність образу і цілісної художньої системи. У прикладному аспекті увагу вченого привертають зразки екстравагантної словесності, напри-

клад шахопоезії, а також творча лабораторія сильних мовних особистостей, їхні мистецькі експерименти, новаторство.

Відкриває книгу розділ «Текст і ідіолект» (с. 4 – 96). В унісон з авторським баченням тут представлено композиційно завершені тематичні нариси. Перший із них – програмний для А. Мойсієнка – має назву «Поетика слова і тексту» (с. 5 – 12). Чи сама лише художня література претендує на емоційно-естетичне освоєння світу? Як розпізнати слово, що має установку на творчість? За яких маніфестацій реалізується креативний потенціал мови? Що робить повідомлення мистецтвом? Яким текстам притаманна поетична функція? З'ясовуючи відповіді, дослідник апелює до праць визначних філологів – В. Виноградова, В. Григор'єва, В. Жирмунського, Д. Ліхачова, Ю. Лотмана, О. Потебні, Я. Славінського, Р. Якобсона та ін. – і знаходить підтвердження своїм переконанням.

«Усі властивості поетичного твору відповідають властивостям слова» (О. Потебня). Саме тому на «долю художнього відкриття» можуть претендувати різні тексти. Техніка поетичного творення важлива в роботі й художника слова, і вченого, і публіциста... Усі вони працюють із фактами мови, для якої поетична функція характерна априорі. Водночас «той, хто не розуміється в поезії, навряд чи може стати толковим грамати́ком» (див.: с. 7). Варто усвідомити, що поетика всепроникна, й у світі, що є своєрідним текстом, нею наділені простір і час, добро і зло, міста і люди, а також сад, архітектура, загадки, метафори, шахові задачі тощо.

Отже, інтенцію на емоційно-естетичне світосприйняття закладено в усіх стилях і жанрах. Вона «виявляється всередині будь-якої текстової структури», і ніби «мова в мові» корелює з іншими інтенціями (с. 5). Художні завдання постають перед кожним автором, щоправда, реалізуються по-різному, в особливих прийомах естетизації – як специфіка загальнонаціональна, чи композиційна, чи мовно-образна.

У наступних своїх нарисах А. Мойсієнко аналізує конкретні ідіолекти. Віднаходить модерн у традиції та замислюється над традиціями модерну, послідовно підтверджуючи думку про текст як мистецьку даність. Поетологічний підхід скеровує увагу на те, що будь-який сегмент текстової структури є потенційно вагомим для розуміння твору як цілості, як системи. Хоч естетичне буття мови оприявнюється в різний спосіб, його органічним середовищем залишається художня словесність. Для дослідника вона й стала основним джерелом фактичного матеріалу.

Текст цікавить ученого як процес, в утіленні «руху – розвитку – видозміни». А. Мойсієнко привертає увагу до стилістичної марковано-

сті особливого типу – тієї, що співвідносна з інтенсивністю. Естетично присутні факти набувають у художньому творі множинних утілень. Вони реалізуються синкретично – у системі емоційно-інтелектуальних чинників, у версифікаційній строкатості та в площині лінгвальній – у поєднанні фонічних, лексико-семантичних, граматичних засобів (див., напр., спостереження над поезикою Яра Славутича і Миколи Бажана; с. 13 – 40). Різномірні «експресивні якості» пронизують усю художню тканину і «в суміжності, у певному схрещенні та підсиленні одної іншою загалом створюють нову, вищу якість» (с. 28). Фактично йдеться про домінуючу образність, що дістає частотних репрезентацій, і вони слугують опорними аперцепційними засобами, чинниками динамізму на композиційному й власне мовному рівнях.

Автор рецензованої книги послідовно засвідчує свою прихильність до синкретичної (універсальної) лінгвопоетики. Остання не обмежується художньою словесністю, інтерпретуючи поетичну функцію, а приділяє увагу всім сферам творчого використання мови. Дослідник нагадує відому потєбнянську формулу про те, що поезія є «способом мислення» і вона існує «не тільки там, де знамениті твори (як електрика не там лише, де гроза), а, як видно вже з її ембріональної форми, тобто слова, – скрізь, щогодинно і щохвилино, де говорять і думають» (цит за: с. 41). Для прикладу: надзвичайно широким є функціонально-дискурсивний простір власної назви. Роль поетоніма вона може відігравати в різностильових контекстах – у науковому спілкуванні, у газетній мові, у художньо-літературному житку тощо (с. 41 – 49).

«Тарас Шевченко: до проблеми новаторства» – окремий нарис (с. 56 – 65) і одна з магістральних тем у науково-мистецькому дискурсі А. Мойсієнка. Про Шевченків ідіолект захищено докторську дисертацію (1997 р.); видано монографії («Слово в аперцепційній системі поетичного тексту: декодування Шевченкового вірша», 1997, 2006 (2-ге вид.); «Слово в системі Шевченкового тексту: поетика декодування», 2013); опубліковано статті (зокрема, на сторінках «Шевченківської енциклопедії» в 6 т., 2012 – 2015 – лінгвістичні етюди *Антропоморфізація, Епітет, Звукосимволізм у поезії Шевченка* та ін.). І до художньо-літературних відкриттів А. Мойсієнка епіграф може бути таким: «Співавторами – рідна мова і... Тарас Шевченко». Митець розкриває секрети натхнення: «Щораз отримую радість повертання до світу Шевченкової творчості, віднаходячи завжди щось нове, щось таке, чого, здається, не помічав раніше» (Мойсієнка, 2015, с. 342).

Чому Тарас Шевченко є «*поетом для епох*»? Тому що зумів залишатися не тільки сучасним для нащадків, «а й таким, щоб на кожному вит-

ку новітньої історії постати творцем цієї історії, натхненником новітніх поколінь, навіть за межами своєї нації» (с. 56). І справді, прогресивний слов'янський світ, наприклад, одразу сприйняв «Кобзар» як «живий, свіжий струмінь» у національних літературах (с. 56 – 57).

Звичайно, епохальну роль відіграв Т. Шевченко у формуванні модерної української літературної мови, у її, за словами Ю. Шевельова, «дійовому ствердженні», коли «мова наша», як писав П. Куліш, зробила «той великий крок, який робиться тільки сукупними зусиллями цілого народу протягом довгого часу» (цит. за: с. 56 – 57).

Новаторство Т. Шевченка вбачають насамперед у тому, що він фактично випередив свій час, ніби перетнув століття. І світоглядно, ідейно – в алгоритмах пізнання, і в самому характері мовотворчості, у ставленні до слова, у сприйнятті фольклорних джерел, версифікаційних традицій тощо. Жанрово-стильова палітра творчості так само оригінальна, несподівана, що своїм універсалізмом – біблійні переспіви, поеми-параболи, балади, психологічна лірика, містерійні поезії, сатиричні твори, побутові поеми... – провістила розвиток не тільки українського, а й світового письменства.

Величне споглядають на відстані. І Шевченкове слово, яке залишається поза часом, завжди матиме гідних поціновувачів та спонукатиме до нових прочитань.

Самобутній сонетарій Емми Андіївської – ще одне джерело натхнення для поета і вченого. Невтомний експериментатор, А. Мойсієнко ніби вивіряє життєздатність авторських рішень літераторки. Чи має сенс асоціативне римування, якщо йдеться про суворо канонічну віршову форму? Митець-дослідник не вагається з відповіддю: «Тут усе визначає майстерність. Авторська індивідуальність» (с. 77). І якщо сюрреалістична стихійність заступає витриману логіку, то це варто сприймати як стиль. Тим більше, коли сам проймаєшся почуттями, співпереживаєш і волієш долучитися до співтворчості. Унікальність не претендує на легку адаптацію, але від реципієнта очікує активності.

Е. Андіївська «розраховує на культурницький досвід свого читача, ненав'язливо пропонуючи цікаве і вдумливе спілкування» (с. 80). *Найбільший вилов – хто на слово ловить...* І поетеса культивує слово вишукане, утаємничене, «любовно добуте з глибин людської пам'яті, людського досвіду, уважливо й плекально перебране по намистині» (с. 80). Як йдеться саме про те, що треба, то в народі кажуть «вцот». Наприклад, на Чернігівщині, звідки А. Мойсієнко, а можливо, і на Донеччині, де батьківщина Е. Андіївської.

Імпульсивна поетика від авторки «Вігільї» і «Натюрмортів» сучасна, злободенна, «саме вцот», – переконаний А. Мойсієнко. До того ж

завжди в його пам'яті порада сільського вчителя німецької мови: «Треба писати так, як ще ніхто не писав» (Мойсієнко, 2015, с. 348). Для Е. Андієвської це природно.

І надалі А. Мойсієнко коментує своїх улюблених авторів, для яких поезія вартісна як світопочування, спосіб мислення, а слово є «*вітчизною душі*», найсокровеннішим з набутків. (Див. нариси про Олександра Олеся, Остапа Лапського, Володимира Затулівітра, Миколу Мірошниченка; с. 66 – 76, 85 – 96).

Другий розділ рецензованої книги має назву «*Поетика жанрострофи. Візуальна поезія*» (с. 97 – 146). Ідеться про творчість «нешоденну», нову і свіжу, пов'язану, зокрема, із пошуками конструктивістського характеру. (А втім, для А. Мойсієнка вся поезія нешоденна, якщо вона справжня; пор.: Мойсієнко, 2015, с. 343).

Дослідник пропонує екскурс у теорію вишуканих версифікацій. Тріолет, ронделевий вірш, вінок сонетів (див.: с. 98 – 117). Тут звук – смисл – ритм мають являти органічну цілісність, а повернення до вже сказаного має бути природним, семантично вмотивованим. Гранично змістовні тріолетові мініатюри належать перу Володимира Морданя. У жанрі ронделя, рідкісному не тільки в українській літературі, системно працює Микола Боровко. І сонет продовжує надихати – на створення корони корон, панторими, комп'ютерної енциклопедії вінка сонетів... (Рік свого ювілею, 2018-й, А. Мойсієнко також прикрасив вічно молодого поезією, опублікувавши книгу сонетів «Синьоліт ліхтарів синьоїрій»). Художники слова схильні до зміни канону. Та це закономірно, оскільки «правдивий митець не повинен бути рабом форми» (с. 113).

Звернімо увагу на ще деякі програмні теми в лінгвопоетологічній концепції А. Мойсієнка.

Раковий вірш як органічна з'ява, а не штучне конструювання (с. 118 – 124). У назві цього нарису фактично відбито алгоритм подальших умовиводів. Вони – на захист паліндромної поезії. Між тим її статус багато в чому залежить від сумлінності самих авторів. Паліндром – серйозне мовно-літературне явище зі своїми логіко-смісловими і формально-образними атрибутами. І воно (чи будь-яка справжня творчість) висуває надзавдання, що диктують особливий хист – «надто яскраву змістовність майстерності» (див.: с. 121) – і максимальну відповідальність. Саме ці настанови об'єднали свого часу київських і львівських літераторів у групі «Геракліт» (Голінні Ентузіаста РАКа ЛІТерального). А. Мойсієнко став одним із її засновників.

Паліндроми належать до гармонійних, а не деструктивних поетичних форм. Зрештою, «просто немає жодних підстав будь-яку фразу,

текст, які прочитуються однаково зліва направо і справа наліво, вважати літературним твором» (с. 120). Рак літеральний є вдячним знаряддям для того, хто бажає уславити свою мову, увиразнюючи її потенціал. «Співаторство рідної мови – головна запорука того, що феномен паліндрома не випадкове, не тимчасове явище» (с. 121). І це, звичайно, найпереконливіший аргумент.

У світі візуальної поезії (с. 125 – 137). Цей нарис містить багато ілюстрацій, адже йдеться про мистецтво поезографіки. В українській культурі воно динамічно розвивалося в період бароко (XVII – XVIII ст.) і в епоху модернізму (поч. XX ст.), а з кін. XX ст. переживає новий якісний етап. У 1990-х рр. засновано групу «Геракліт», створено НіМБ Зорослова (Наукове і мистецьке братство зорослова), започатковано альманах «Зрима рима».

Доробок українських поетів-візуалістів «характеризується багатством тематичним і жанровим, пошуками нових, оригінальних форм вираження в слові, у графіці слова і літери, тексту, в малюнку» (с. 126). Є вірші-силуети, -лабіринти, -квадрати, -кола, -ребуси... В арсеналі зорословів – цифри, ноги, шахова атрибутика. Привертає увагу колажне поезомистецтво. А. Мойсієнко знайомить із творчістю Віктора Женченка, Яра Балана, Івана Іова, Миколи Луговика, Миколи Мірошниченка та ін.

Поетика шахової задачі. Шахопоезія (с. 138 – 146). І знову автор переконує своїх читачів у тому, що інтенцію на емоційно-естетичне сприйняття закладено в будь-якому явищі. Кожне здатне претендувати на художнє відкриття. Мистецька функція освітлює всі виміри духовного і матеріального. Багато спільного можна виявити, наприклад, у техніці художника слова, майстра пензля і... шахового композитора. Динамізм творення і пізнання являє «блаженну суть роботи». Маєстро-автор «ставити собі єдині у своєму роді правила і перепони, переборення яких і дає чудотворний поштовх до оживлення всього твору» (цит. з В. Набокова: с. 138).

У шаховій грі, як і в письменстві, найпривабливіше – динаміка, живий процес, діалектична єдність несподіваного. Навіть руйнування стає втіленням краси, а жертвність уособлює безсмертя. «Я малюю свої квіти!» – зізнається український шахіст Михайло Зинар (див.: с. 141). І напевно, вірить, що вони будуть поціновані таким же «поетом у душі» (цит. з С. Ковалевської: с. 140).

А. Мойсієнко презентує власний винахід – шахопоезію. Вона є синтезом мистецтв – поетичного слова і шахової композиції. У структурі таких текстів елементи вербальної і задачної творчості можуть подава-

тися окремо – як самодостатні в логіко-смысловій площині. Водночас «синтез шахопоетичної ідеї розширює пізнавані горизонти художнього образу, образної картини світу, відбитої у конкретному творі» (с. 143). Словесна тканина, помережена шаховою атрибутикою, – інший різновид синкретичного тексту. Про абсолютний паралелізм словесних і шахових асоціацій, звичайно, не йдеться, але автор підказує читачеві суголосні смисли. Хай вони прокладають шлях до красивої перемоги!

В аналітичних роздумах А. Мойсієнка незмінно проступає мистецька настроєвість. «...Я завжди відчував себе поетом», – коментує автор (Мойсієнка, 2015, с. 343). І в роботі перекладознавчій також – більше поетом, аніж професором. У сфері перекладу «природно зі мною і традиція, і модерн, де з чернігівськими садами так само природно сусідують сади Білорусі і Відня» (Мойсієнка, 2015, с. 338). Назва завершального розділу в рецензованій монографії – *«З перекладознавчої царини»* (с. 147 – 206).

Одразу – про Шевченка. «Кобзар» зазвучав різними слов'янськими мовами ще за життя його автора. Послідовно відбувався «перехід до якісно нового осмислення індивідуальної творчості», що сприяло «збереженню стилістики оригіналу, певній стилістичній одності інтерпретованих текстів» (с. 149 – 150). А. Мойсієнка аналізує деякі перекладацькі рішення, відзначає їх пошуковий характер і відродно констатує, що «Шевченкове слово отримало належну прописку у слов'янському світі» (с. 155).

Показовий досвід іншомовного освоєння вітчизняної мистецької спадщини репрезентувала свого часу Анна Ахматова, органічно відтворивши образну динаміку і ритміко-інтонаційний малюнок текстів Івана Франка (про це: с. 157 – 162). У практиці українських перекладачів А. Мойсієнка цікавлять якісні, автентичні інтерпретації сонета. Йдеться, зокрема, про антологію «Світовий сонет» та її упорядника Дмитра Павличка (с. 163 – 167). Науково-художню оцінку дістають також перекладацькі версії творів Адама Міцкевича і Райнер-Марії Рільке (див.: с. 168 – 193). А. Мойсієнка долучається «до нелегкої і відповідальної місії драгоманства» (с. 176), пропонуючи й власні інтерпретації оригінальних текстів.

Прикметно, що рецензована книга завершується етюдом про дослідника-митця. Ніл Гілевич – білоруський фольклорист, а водночас поет, чий «святковий і старожитний дух» (с. 206) спонукає до співтворчості (зокрема перекладацької). І як висновок – покаже твердження: «...кращий спосіб оцінити вченого – це за його природним намаганням і вмінням при здійсненні досліді шукати простий розв'язок» (див.: с. 204).

Оригінальність наукової думки А. Мойсієнка – у широті й простоті. Його тексти не обтяжені модерною термінологією, позаяк учений має що сказати філологічній спільноті. Він пише про те, чим зацікавлений по-справжньому.

Автор монографії «Текст як мистецька даність. Проблеми поетичної мови» актуально й неупереджено розмірковує про естетику слова. Художнє чи нехудожнє, воно маніфестує свою поетичність на різних рівнях текстової структури – власне композиційному, логіко-смысловому, жанрово-строфічному.

І як дослідник, і як митець Анатолій Мойсієнко запрошує пізнавати поетичність слова. У ній – філософія світу.

*В цім тліннім світі радість я зачав
Й нарід її одним нетлінним словом...
Моя любов – начало всіх начал,
Поезіє, моя любове...*

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Мойсієнко, А. (2015). *Філологічні студії: поетика, лінгвістика, літературознавство, літературна критика, перекладознавство, інтерв'ю, публіцистика*. Київ ; Умань : Жовтий О. О.

REFERENCES

Moisiienko, A. (2015). *Filolohichni studii: poetyka, linhvistyka, literaturoznavstvo, literaturna krytyka, perekladoznavstvo, intervii, publitsystyka [Philological studies: poetics, linguistics, literary criticism, translation studies, interviews, journalism.]*. Kyiv ; Uman : Zhovtyi O. O.